

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Слободан Антонић
Филозофски факултет
Нови Сад

UDK: 321.01[32.019.5]
Научна критика
Примљено: 31.12.2000.

ИЗБОРИ, СТРАНКЕ, ДЕМОКРАТИЈА

(Владимир Гоати, *Избори у СРЈ од 1990. до 1998: воља грађана или изборна манипулација*. Центар за слободне изборе и демократију, Београд 1999, стр. 303;
Владимир Гоати, *Партије Србије и Црне Горе у политичким борбама од 1990. до 2000*, Conteco, Београд, 2000, стр. 271)

Овај осврт на две последње књиге Владимира Гоатија подељен је у три дела. У првом желим да кажем нешто више о значају овог писца за нашу друштвену науку – пре свега за политикологију и политичку социологију – током последњих двадесетак година. У другом, даћу кратак преглед садржаја ових двеју књига и њихову општу оцену. И у трећем, изнећу неколико својих примедби овим књигама.

* * *

Када се једног дана буде писала историја политичке социологије и политичке науке у Србији 80-их и 90-их година XX века, вероватно је да ће се међу најистакнутијим писцима наћи и име Владимира Гоатија (1939). Његов утицај у стручној и широј јавности растао је с годинама, и данас нема озбиљнијег дела о политичком животу савремене Србије у коме најнавођенији писац није управо Владимир Гоати.

Али, прича о Гоатију није само прича о послекомунистичком успону српске политикологије већ, нажалост, и о поприличном запостављању овог научника баш од стране кључне националне установе за неговање ове дисциплине – Факултета политичких наука. Главне мане Владимира Гоатија, које су га својевремено дисквалификовале за рад на ФПН-у биле су његов искуствено-позитивистички приступ, његово знање страних језика и његова марљивост. Понека од ових мана, када се узму појединачно, и могле су се отрпети, али све заједно превршавале су и највећу меру сношљивости међу вождовачким професорима “теорије и праксе самоуправљања” и осталих важних предмета.

Искуствено-позитивистички приступ, који је значио поткрепљивање судова и закључака било налазима из властитих искуствених истраживања било теоријским разлозима других писаца заснованим на таквим истражи-

вањима, представљао је трн у оку како идеолошки правоверним “политиколозима” тако и марксистичко-опозиционим интелектуалцима. Првим, јер су они су за свој главни научни извор користили једино партијске реферате, а другим јер им је Гоатијев искуствено-позитивистички приступ непрестано био одвећ “плитак”, “површински”, “позитивистички”. Знање страних језика, које је Гоатију омогућавало да чита и наводи и неког другог осим Маркса, Лењина и Кардеља, сматрало се најпре сумњивим, јер је научника излагало различитим “идеолошки непровереним” утицајима, а затим и непотребним, будући да смо овде изграђивали “оригинални и јединствени друштвено-политички систем” па нас никаква туђа искуства нису занимала. Коначно, марљивост, која се огледала у објављивању добре књиге сваких три-четири године и у учествовању у више великих истраживања тадашњег југословенског друштва, такође на сваких три-четири године, не само да је до бола појачавала претходне мане, већ је била сумњива чак и онима који су и сами знали стране језике и нису били “марксистичко-есенцијалисти” али своју надареност никако да покажу због заузетости око салонских расподела, путовања по свету или “политичког рада”.

Тако се и десило да Владимир Гоати не само никада није добио неку катедру на Факултету политичких наука, већ и да га управа Филозофског факултета у Нишу после само три семестра предавања предмета Политичка социологија (1974/5 и 1975/6) “замени” с проверним партијским кадром с ФПН – Радомом Смиљковићем. Па када се питамо зашто је млађе поколење српских политиколога помало неспремно дочекало слом комунизма, један од одговора свакако лежи у скандалозној чињеници да је Владимир Гоати на српским универзитетима имао прилике да само 3 (и словима: *три*) семестра држи предавања.

Али, ако га “вождовачки барони” нису пуштали на факултет, то им ни мало није сметало да га безобразно преписују. Пре свега када су осећали потребу да своје идеолошке мрмљарије ипак мало зачине и правим научним референцама. Узмимо већ поменутог Радому Смиљковића. У свом прилогу “Политичка социологија” за истоимени зборник чији је и “редактор” (издање Радничка штампа, Београд 1978, стр. 9-27), Смиљковић је безочно али и крајње невешто (или просто алкаво?) преписао *готово све* референце из уводног поглавља Гоатијеве *Политичке социологије!* (Мала едиција идеја, Младост, Београд 1978).

Јесте да је отада прошло више од двадесет година и да је ово осврт на друге Гоатијеве књиге, али нека за историју макар и овде остане забележено како је то изгледало. Прва Смиљковићева референца (*La sociologie politique*, Cujas, Paris, 1966) с 10. стране, заправо је Гоатијева напомена 15. с xxii стране, с тим што је Смиљковића мрзело да преписује имена аутора књиге коју наводно цитира (Jacques Moreau, George Dupuis i Jacques Georger) а и број стране му се учинио сувишан (стр. 27). Смиљковићева друга референца (стр. 10) гласи *Handbook of Modern Sociology*, Rand Mc Nally, Chicago, 1964, и

такође је настала тако што је Смиљковић од Гоатија преписао фунсоту бр. 23 (стр. xxx), изостављајући ауторе, име референтног прилога (Scot Greer and Peter Orleans, "Political Sociology"), име уредника зборника (Robert L. Paris) и број стране (стр. 810). Трећа Смиљковићева референца (стр. 10) која дословце гласи – *Political Sociology: Marx and Weber*, *Political Sociology*, Harper Torchbooks, Harper & Row New York, Evanston, and London, 1966. – права је папаз-јанија настала Смиљковићевим скраћивањем Гоатијеве треће фусноте (изостављен је аутор прилога, Lewis Coser и број странице [1]), спајањем назива прилога ("Political Sociology: Marx and Weber") и назива књиге (*Political Sociology*) у назив књиге, и мешањем издавача ове књиге (Harper Torchbooks) и књиге из следеће Гоатијеве фусноте (Harper & Row Publisher). Четврта Смиљковићева референца, на стр. 11 – R. Aron, *Aspect de la sociologie française*, Зборник, "La sociologie politique", Paris, 1966, стр. 30. – настала је од Гоатијеве фусноте бр. 13 (стр. xxi) која гласи: R. Aron, *La sociologie politique*, *Aspect de la sociologie française*, Зборник, Les Editions ouvrières, Paris, 1966, стр. 36, а на читаоцу је да открије шта је Смиљковић изоставио а шта помешао.

Да не бих даље гњавио читаоца анализом свих Смиљковићевих фуснота, само ћу рећи да су нарочито скандалозне фуснота бр. 7 (стр. 12) у којој је Смиљковић Гоатијеву фусноту бр. 11 (стр. хвиии) прочитао тако да је прилог Bendix -а и Lipset-а "The Field of Political Sociology" из Coser-овог зборника *Political Sociology*, приписао Coser-у, да би већ у следећој фусноти *The Field of Political Sociology* постао назив читавог зборника у коме су Бендикс и Липсет, наводно, објавили неки свој неименовани прилог! У исти ред спада и Смиљковићева фуснота бр. 13, у којој се Нордлингерове речи, из његове књиге објављене 1970, да је "политичка социологија једно столеће дуг дијалог с Марксом" (потпуна референца у Гоатијевим напоменама 5. и 6, стр. хив-хв), наводно цитирају према некаквој Козеровој књизи *Introduction to Political Sociology* из 1966. (стр. 19), као и Смиљковићева фуснота 23, у којој *The Field of Political Sociology* више није ни прилог ни зборник Бендикса и Липсета већ је сада већ нарастао до читаве самосталне књиге! (стр. 23). Али, да не би читалац случајно помислио да су баш све Смиљковићеве фусноте преписане од Гоатија, треба рећи да се Смиљковићеве референце бр. 11 (која дословце гласи: К. Маркс, *Класне борбе у Француској, Немачка идеологија*) и бр. 12. (В. Лењин, *Шта да се ради, Писмо другу о организационим задацима*), обе на стр. 14, не могу наћи у Гоатијевој књизи и да се свакако могу сматрати самосталним научним доприносом Радоша Смиљковића политичкој социологији.

Но, вратимо се Гоатију и политиколозима млађег-средњег поколења. Када се наш "јединствени и оригинални друштвено-политички систем" – заједно с осталим комунистичким порецима – распао, испод ногу политиколога образованих на Вождовцу, током 1970-их и 1980-их, одједном је почело да измиче теоријско тле које су поглавито чинили Маркс, Кардељ и Најдан

Пашић. Тоне хартије испуњене причама о “делегатском систему”, “удруженом раду”, “социјалистичком самоуправљању”, “колективном руковођењу” итд, послате се у стари папир, али се поставило питање на шта се, или још боље на кога се сада ваља ослонити? И ево једног писца чије се затурене и забашурена књиге почињу тражити (*Политичка социологија*, 1978) или прештампавати (*Савремене политичке партије*, прво издање 1984, друго издање 1990), писца који има већ спреман и развијен теоријски апарат па лако излази на крај с новом стварношћу (*Југославија на прекретници: Од монизма до грађанског рата*, Београд 1991, *Стабилизација демократије или повратак монизму: “Трећа Југославија” средином деведесетих*, Подгорица, 1996), писца који уме да окупи и организује тимове млађих политичких научника око домаћих и међународних студија и пројеката (*The Challenges of Parliamentarism: The Case of Serbia in the Early Nineties*, Београд 1995, *Партијски мозаик Србије 1990-1996*, Београд 1997; *Elections to the Federal and Republican Parliaments of Yugoslavia [Serbia and Montenegro] 1990-1996: Analyses, Document and Data*, Berlin, 1998), писца који постаје вероватно најчешће навођени аутор у политиколошким студијама о српској транзицији, и код нас али и напољу.

Тај писац је, наравно, Гоати. Али, не треба мислити да је големи скок “научне употребљивости” Владимира Гоатија током деведесетих нешто променило у односу “старе гарде предавача” ФПН-а према њему. А, не! Истина, главни плагијатори су напредовали до амбасадора, тако да тих година нису стигали да се баве “науком”, нити да воде “кадровску политику” на Факултету. Али, Гоати је и даље био политички сумњивац – и зато *persona non grata* на ФПН. Јер, замислите молим вас, он није имао баш најлепше мишљење о систему “рационализованог парламентаризма”, како је својевремено један садашњи професор ФПН – иначе познати саветник дедињског самодршца и владин представљач злогласног предлога Закона о теоризму – умилно крстио Милошевићев режим (Владан Кутлешић, “Модел рационализованог парламентаризма”, *Архив за правне и друштвене науке*, vol. LXXVIII [1992], бр. 3-4, стр. 469-474).

И сада, након слома ауторитаризма у Србији, могло би се очекивати да, макар на крају успешне каријере, Гоати добије прилику да нешто од свога знања подели са пар нараштаја великошколаца са ФПН. Али, тешко да ће од тога бити ишта. Из својих “успешних” амбасадрских мисија, на Факултет се враћају такве величине као што су Радос Смилковић и Балша Шпадијер, а мучно да ће овакви “интелектуални оријаши” допустити да студенте квари један тако скромни и марљиви научник какав је Владимир Гоати.

* * *

Но, ништа зато, Гоати наставља вредно да пише, и ево још две његове значајне монографије. Реч је о књигама у којима Гоати заокружује своје

раније радове о политичком животу Србије и Црне Горе 1990-их. У првој од њих (*Избори у СРЈ од 1990. до 1998: воља грађана или изборна манипулација*) он самостално наставља тамо где је стао у предходним ко-ауторским књигама (*Изборне борбе у Југославији 1990-1992*, заједно са Зораном Славујевићем и Огњеном Прибићевићем, Београд 1993. и *Избори и изборни системи*, заједно са Вучином Васовићем, Београд 1994). У другој од њих (*Партије Србије и Црне Горе у политичким борбама од 1990. до 2000*), он не само да осавремењује један ранији спис (*Стабилизација демократије или повратак монизму: Трећа Југославија средином деведесетих*, Подгорица 1996), већ у највећем делу износи сасвим нова размишљања (поткрепљења новим подацима) о предоктобарској Србији и Црној Гори.

Прва књига доноси опис и оцену избора који су се од 1990. до 1998. године одржавали у Србији, Црној Гори и СР Југославији. Након општих уводних напомена, у првом поглављу су описани избори у Србији и Црној Гори 1990. године, у другом савезни избори маја и децембра 1992. године и новембра 1996. године, у трећем парламентарни и председнички избори у Србији (1992, 1993. и 1997), у четвртном поглављу парламентарни и председнички избори у Црној Гори (1992, 1996, 1997 и 1998), да би се у петом поглављу дала општа оцена учинка изборних система и квалитета самих избора.

Друга књига садржи преглед главних странака које су у овом раздобљу деловале у Србији и Црној Гори. После првог поглавља, у коме се описују промене у политичком поретку Србије и Црне Горе, у другој глави Гоати укратко извештава о настанку “партијског мозаика” Србије и Црне Горе у доба слона комунизма, у трећој се бави могућим груписањем странака у “партијске породице”, у четвртој се даје унутрашња слика наших странака (начин организовања, чланство и руководство, вође, унутарстраначки сукоби и начин руковођења), у петој глави Гоати извештава о финансирању странака, у шестој даје слику партијских система Србије и Црне Горе, у седмој испитује примењивост познатих представа о врстама странака, развијених на Западу, на Србију и Црну Гору, и у осмој разматра изгледе за развој странака и њихових склопова у овим двома политичким заједницама.

Општа оцена обеју Гоатијевих књига јесте да су то свакако његови досада најбољи списи из “примењене” политичке социологије. У њима је он постигао најзрелији спој теоријских знања и аналитичких увида у живу стварност политичке заједнице. Његови описи политичких дешавања представљају, због поузданости и исцрпности, драгоцен извор и водич за политикологе, социологе, историчаре и све остале истраживаче српског и црногорског друштва деведесетих. Његове анализе изгледа и уплива политичких склопова, анализе које долазе из пера једног одмереног и марљивог научника, могу се сврстати у најбоље странице о савременој Србији и Црној Гори и стога заслужују да уђу у уценичку употребу на нашим факултетима друштвених наука. Коначно, његове оцене главних политичких токова, оцене које су убед-

љиво поткрепљење искуственом грађом, такође могу да послуже као врстан путоказ друштвеним научницима у временима која долазе.

Тешко је издвојити сва добра места из ових књига. Када је реч о првој, посебно значајним за разумевање нашег политичког живота чини ми се онај део књиге где Гоати објашњава зашто су у Милошевићевој Србији врхови странака имали пресудни утицај на састав парламента. “Изборни закони СРЈ и Србије, усвојени пред децембарске изборе 1992, садржали су и једну изразито антидемократску одредбу о начину расподеле посланичких мандата. По тој одредби (члан 90 савезног и члан 96 републичког закона)... две трећине мандата по свом избору одређује подносилац листе из броја кандидата предложених на листи после завршених избора” (стр. 77). Такав изборни поступак по Гоатију представља “укидање директне везе између гласања и представништва, па зато у СРЈ и Србији није реч о непосредним, него о формално посредним пропорционалним изборима” (стр. 77-78). Захваљујући таквом систему “врхови партија концентришу огромну моћ у својим рукама” чиме су “битно угрозили аутономију највиших представничких тела” (стр. 78). Чињеница да вође странака могу по слободној вољи да смењују и постављају посланике у скупштинама Србије и тзв. СР Југославије независно од изборне воље бирача одлучујућа је за разумевање основа ауторитарног поретка у Србији. Такво устројство, наиме, одговарало је већини актера на политичкој позорници, вођима како владајућих тако и опозиционих странака, будући да им је омогућавало потпуни надзор над “својим” делом политичке елите. Уместо плурализма и слободне политичке утакмице, у Србији смо имали “‘картелски интерес’ трију парламентарних партија (СПС, СРС и СПО – напомена А.С) да по сваку цену задрже *status quo*” (169). Отуда су све промене у правцу демократизације у Србији ишле тако тешко и споро.

Када је друга књига у питању, бар три места заслужују похвалу. То је, најпре, развојна анализа политичког поретка у Милошевићевој Србији. На његовом почетку, по Гоатију, затичемо псеудодемократске установе, да би се током времена он све више приближавао султанистичком соју ауторитарних режима (стр. 54-57; 224-234). Друго место, које ваља истаћи, јесте онај део књиге у ком се даје унутрашња слика србијанских странака током 1990-их. Ове странице (126-174) Гоати је писао не само као већ потврђени зналац страних искустава на том пољу (*Савремене политичке партије*, 1984), већ и као марљиви научник који је годинама прикупљао грађу о унутрашњим односима, уређењу, финансирању и раду србијанских странака. И треће место јесте завршно, осмо поглавље, у ком Гоати износи своја предвиђања могућег развоја страначких прилика у Србији. Иако је ова књига завршена концем маја 2000. године, дакле у раздобљу које се слободно може оценити као врхунац Милошевићевог ауторитаризма, Гоати је, након смиреног и разборитог претреса, дошао до доста оптимистичког очекивања да ће будући савезни и општински избори вероватно бити тачка прелома у политичкој историји

Србије. Тиме је, на посредан начин, потврђена снага и уверљивост целокупне предходне анализе.

* * *

Добар опис, добра анализа, поштена аргументација, поуздана оцена, то су основне вредности које у друштвеној науци чине добру књигу. Гоатијеве монографије поседују управо све ове наведене особине и стога свакако спадају у ред најврснијих књига са темом о данашњој Србији. Наравно, то не значи да ови списи немају места која могу изазвати неслагања или сучељавања мишљења. Али то и јесте одлика добрих књига које по правилу умеју да покрећу плодну размену идеја и аргумената.

Једно од тих могуће спорних места јесте Гоатијево објашњење, које затичемо у обе књиге (1999: 18; 2000: 43) зашто је ствар демократије једно време боље стајала у Црној Гори него у Србији. Гоати сматра да је можда кључни разлог томе што је “на крају посматраног раздобља (1998) дошло до битних промена власничке структуре привреде Црне Горе, па тиме и до промене интересних и политичких преференција бирачког тела” (1999:18) За разлику од Србије, где је изменама закона о претварању друштвене својине, 1994. године, не само заустављена приватизација већ је и оно што је дотле приватизовано поново подржављено, у Црној Гори је процес приватизације текао од 1989. године постојано и ничим непрекидано. Међутим, треба рећи да поједини економисти изричито одбацују овакво објашњење, позивајући се на податак да је до 1998. године у Црној Гори приватизовано свега 4,57 одсто друштвеног капитала, не узимајући посебно у обзир државни капитал (Љубомир Маџар, "Мозаик политичког развитака у СРЈ", *Економска мисао*, Vol. XXXI [1998], no. 4, стр. 469-478; стр. 476). Мада се не може сасвим потценити ни привлачност самог изгледа на приватизацију на могуће добитнике, можда се сразмерна јачина про-либералног тabora у Црној Гори пре да објаснити посебним положајем њене владајуће елите. У њој, концем 1980-их и почетком 1990-их, није постојала једна свегосподарећа личност – као што је то био случај са Слободаном Милошевићем у Србији, већ више личности приближне политичке снаге – Момир Булатовић, Мило Ђукановић, па и Светозар Маровић. Отуда је у Црној Гори, 1997. године, и могло да дође до расцепа у владајућој елити и стварања про-демократског и про-реформаторског крила. У Србији, са њеном моноперсоналном структуром моћи, без обзира на бројне и дубоке кризе, до таквог – по демократију пресудног – расцепа није могло да дође.

Друго место које такође може изазвати сучељавање мишљења јесте Гоатијева тврдња (коју заступа још од поменуте књиге из 1991) да је слабост демократије у Србији између осталог била и резултат сразмерно веће склоности овдашњег становништва комунистичком ауторитаризму у односу на друге крајеве тадашње Југославије. “У Србији и Црној Гори популација је и пре плуралистичког преокрета 1990. показивала изразито афирмативни став

према владајућој комунистичкој партији и ‘социјалистичком самоуправном друштву’, него што је био случај у економски развијенијим републикама Словенији и Хрватској” (1999:43). У образложењу овог свог става Гоати се позива на истраживање из 1985. године које је представио у својој књизи *Политичка анатомија југословенског друштва* (Загреб, 1989). Међутим, ако погледамо налазе тог истраживања видећемо да је оцена угледа СК међу испитаницима у Србији (ван покрајина) међу најнижим у тадашњој Југославији (мали 34,6%, осредњи 44,9%, велики 16,2%). Заправо, нижи углед СК је имала једино у Словенији (мали 40,9%, осредњи 42,7%, велики 9,9%), док је у Хрватској отприлике био у равни оног у Србији (мали 31,9%, осредњи 49,5%, велики 12,9%; Гоати, 1989:93). Уверење – које се иначе данас уврежило код неких друштвених научника – да су грађани Србије били склонији комунистичком поретку од других грађана СФРЈ, настало је заправо након 1987. године, када су многа истраживања показивала популарност Савеза комуниста Србије (вид: Вера Марковић, “Однос према политичком систему у СФРЈ 1980-1990”, *Гледишта*, vol. XXXV [1994], no.1-6, стр. 111-130). Али, ваљда је јасно да су тада грађани Србије подржавали Милошевићев СКС превасходно из националних а никако не из идеолошких разлога. Уосталом, то напомиње и сам Гоати када упозорава да су СКС и СКЦГ “уживале велики кредибилитет у Србији и Црној Гори свакако и зато што су прихватиле и почеле да реализују ‘национални програм’ знатно пре првих слободних избора (од октобра 1987. у Србији и од јануара 1989. у Црној Гори)” (1999: 45).

Треће место које желим да означим као упитно јесте Гоатијева оцена, изнета у првој књизи, да су грађани Србије испољавали “наглашено неповерење према кореним политичким променама уопште” (1999: 31). Тако су они, по Гоатију, показали “неслагање са новим плуралистичким поретком” (1999: 31) па су, у односу на друге републике СФРЈ, натпросечно слабо изашли на прве вишестраначке изборе 1990. године. На могућу примедбу да је излазност у Србији од 71,5% ниска првенствено због бојкота косметских Албанаца, Гоати унапред одговара да “и ако узмемо у обзир Србију без те покрајине, показује се да је и на том подручју мање грађана изашло на биралишта него у већини република СФРЈ” (стр. 30). Међутим, ако кренемо да израчунамо тачне бројке, видећемо да је у Србији без Косова на изборе изашло свих 80% грађана (тачно 79,52%) што није баш много мање у односу на 84% изласка у Словенији, или 85% у Хрватској и Македонији, а више је од 77% у Босни и Херцеговини или 76% у Црној Гори. Да не помињемо пољски случај са изласком од 65% одн. 63% на изборима 1989. и и 44% на изборима 1991. године! По мом мишљењу, и код овог, као и код предходно спорног места, бројчана разлика је прениска да би се из ње смели извлачити тако далекосежни закључци који се тичу структуралних препрека успостављања демократског поретка у Србији. Разлози заостајања посткомунистичке Србије за неким другим ИЕ земљама у демократском преображају пре се, мислим, крију на страни политичких актера – првенствено владајуће политичке елите,

него што се могу тражити у некаквом нарочито ауторитарном или конзервативном карактеру србијанског живља.

И четврта моја примедба тиче се начина на који је Гоати, у својој другој књизи, сврстао наше важније странке у тзв. политичке породице. Тако, у *комунисте*, по Гоатију, спадају СПС и ЈУЛ у Србији и СНП у Црној Гори, *социјалиста* има само у Црној Гори и то су ДПС и СДП, *националисти* су СРС, СПО и ДСС у Србији и НС у Црној Гори, а *либерали* су ДС у Србији и ЛС у Црној Гори (2000: 69-103). Главна невоља са овим разврставањем јесте настојање да се исто мерило разврставања примени на Србију и Црну Гору, иако је писац предходно лепо показао да су, до октобра 2000, ове заједнице имале два соја политичког поретка. У Црној Гори је, након мајских избора 1998. године, успостављена најнижа врста демократског поретка – *изборна демократија*, а у Србији је режим, после почетног *псеудодемократског* раздобља, у свом завршном делу склизнуо ка *ауторитарном* поретку (2000: 46-58). У том смислу, вододелница која је раздвајала "политичке породице" у Србији била је другачија и много мање идеолошка него у Црној Гори. Пошто се у Србији главна политичка борба још увек водила око обарања ауторитаризма и успостављања елементарне изборне демократије, странке су се ројиле првенствено око две тачке. Једну је чинио носилац режима, па су се на њој налазиле *про-ауторитарне* странке – СПС и ЈУЛ. Другу тачку је чинила *про-демократска* опозиција режиму, и на њој су се, од већих странака, налазиле ДС и ДСС. Било је, наравно, и странака које су мењале место. СПО је већи део времена провео на про-демократској а СРС на про-ауторитарној страни. Али, та два грозда странака су, с протеком времена, бивала све јасније одељена и ту некакве идеолошке поделе нису играле већу улогу.

Такође остаје нејасно које мерило је навело Гоатија да ДСС сврста, заједно са СРС и СПО, у националистичке странке, а да Либерални савез Црне Горе стави у либералне странке (у које, што се Србије тиче, још спада и ДС)? Демократска странка Србије је, истина, имала доследно тврди став по националном питању. Али, њено опозиционо држање према Милошевићевом ауторитарном режиму такође је било, у односу на све друге странке, најчвршће и про-демократски најдоследније. Стављати ДСС у исти кош с "ауторитароидним" СРС и СПО само због израженог националног става, може се једино под претпоставком да је *национално* нешто што је потпуна супротност *либералном*, и што га онда по дефиницији искључује. Али, таква претпоставка, као што је већ више пута показано (молим види мој рад "Косово и демократска Србија", *НСПМ*, 3-4/1999, стр. 131-169), једноставно не стоји. Уосталом, то је посредно признао и сам Гоати када је једну ноторну национал-сецесионистичку странку, какав је Либерални савез Црне Горе, могао да сврста у либералну политичку породицу. Или је, можда, црногорски национализам "либералнији" и "демократскији" од србијанског?

* * *

На крају, рецимо још једном да, без обзира на сва могућа другачија виђења ствари, Гоатијеве књиге остају надасве корисна и драгоцене штива, како за друштвене научнике тако и за све остале читаоце. Ове књиге су, верујем, посебно важне за млађе политикологе, који из њих најбоље могу да се науче основним тајнама заната: изналажењу одговарајућег теоријског оквира, владању искуственом грађом, коришћењу литературе... Када сам, почетком 1998. године, држао једно предавање НВО делатницима у Источној Србији, слушаоци су ми се похвалили да су "сви гоатијевци". Показало се да су заправо сви били посматрачи ЦЕСИД-а на предходним изборима. А како је Гоати, испред овог удружења, одржао неколико успешних предавања у том крају, они су ЦЕСИД и посматрање избора једноставно везали за Гоатијево име. У том смислу, не би било савим погрешно ако бисмо млађим политиколозима поручили: политички научник у данашњој Србији може бити добар само ако је и сам – "гоатијевац".